

Köy Enstitüleri¹

Fevziye Sayılan

Cumhuriyet modernleşmesinin kırsal Türkiye’de zorunlu ilköğretimi yaygınlaştırma çalışmaları içinde tasarlanan Köy Enstitüleri, 17 Nisan 1940’da çıkarılan 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile kuruldu. Köy öğretmeni ve öğretmenleriyle köylerde tarım ve sağlık görevlisi gibi “köye yarayan diğer meslek erbabı”nın yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Köy Enstitüsü fikri, ilköğretimin köylerde yaygınlaştırılmasının öğretmen yetersizliğinin ve maddi güçlüklerinin üstesinden gelmek için düşünülen köy eğitmeni uygulaması sürecinde şekillenmiştir.

Okuma yazma öğretiminin köylerde yaygınlaştırılması için köy eğitmenleri uygulaması 1936 yılında başlatılmış ve izleyen yıllarda Eskişehir Çifteler’de (1937), İzmir Kızılçullu’da (1937), Edirne Kepirtepe’de (1938) ve Kastamonu Gölköy’de (1939) deneme niteliğinde dört Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. Askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapan köy gençlerinin kısa bir eğitimden geçirilerek kendi köylerinde eğitmen olarak görevlendirilmesi; aynı zamanda eğitmenlere toprak, tohumluk ve tarım araç-gereci de verilerek bulundukları bölgede tarımsal çalışmalara öncülük etmeleri hedeflenmiştir.

1939’daki Birinci Maarif (Eğitim) Şûrası’nda, Köy Öğretmen Okulu girişiminin kırsal Türkiye’nin toplumsal dönüşümünde etkisinin sınırlı kaldığı saptanmış; köylünün eğitiminde, sadece okuma yazma öğreten öğretmenin yeterli olamayacağı; köydeki toplumsal değişmeyi çok yönlü uyuracak öğretmen yetiştirmeyi hedefleyen yeni açılacak kurumlara "Köy Enstitüsü" adının verilmesi kararlaştırılmıştır. Dönemin Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel ile İsmail Hakkı Tonguç gibi müstesna iki eğitimcinin bir araya gelmesiyle Köy Enstitüleri fikri hayata geçirilmiştir.

1940-1953 yılında kapatılıncaya kadar farklı bölgelerde 21 Köy Enstitüsü açılmış, bu enstitülerden 1.398’i kadın, 15.943’ü erkek olmak üzere toplam

¹ Bu yazı Eleştirel Pedagoji Dergisinde 57-58. sayısında yayımlanmıştır.

17.341 köy öğretmeni mezun olmuştur. Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek amacıyla 1942-43 öğretim yılında Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü'ne bir Yüksek Köy Enstitüsü eklenmiştir. Köy Enstitülerinin başarılı öğrencileri, öğretmenler kurulu kararı ve sınavla üç yıllık bu okula alınmıştır. Aynı zamanda köye yönelik bir araştırma enstitüsü olması amaçlanan Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nde Türkiye'nin en seçkin eğitimcileri, üniversite öğretim üyeleri ve devlet yöneticileri görev almıştır. Derslerin bir bölümü Ankara'daki bazı fakülte ve yükseköğretim kurumlarında, bazı uygulamalı dersler ise ilgili devlet kuruluşlarında yapılmıştır. Bu enstitü, kapatıldığı 1947 yılına değin 209 mezun vermiştir.

Köy Enstitü'leri, bulundukları bölgenin ihtiyacına ve özelliklerine uygun birçok üretim birimi ve iş alanı olan eğitim-üretim atölyeleri olarak tasarlanmıştır. Öğretim programlarının yüzde 50'si genel kültür ve meslek derslerine, yüzde 25'i iş (teknik), yüzde 25'i ise tarım ders ve çalışmalarına ayrılmıştır. Köy Enstitülerinde haftalık, aylık ve mevsimlik çalışma planları, her Enstitünün özelliğine, işlerinin ve öğretmenin özelliklerine, öğrencinin düzeyi ve sayısına, mevcut iş araçlarının çeşidine, iş alanlarının genişliğine, hayvanlarının cins ve sayılarına göre hazırlanabilen esnek özelliklere sahiptir.

Köy enstitüleri, okulsuz ve öğretmensiz Anadolu'da köye öğretmen yetiştiren okullar olmanın ötesinde, pedagojik olduğu kadar, politik ve kültürel boyutları olan bir deneyim olmuştur. Bir yandan "Çok sayıda öğretmen ve eğitmen yetiştirmenin ve köy çocuklarına öğrenim olanağı sağlamanın yanı sıra Türkiye'nin kültür yaşamına damgasını vuran bir "köy kökenli aydın kuşağı" yaratmıştır..." (Altunya, 2012). Diğer taraftan etkisi sadece köy ile sınırlı kalmamış, adeta bir toplumsal harekete dönüşerek, demokratik eğitim düşüncesini ateşleyen fikirlerin yanında, toplumsal dönüşüme yürekten bağlanan kuşaklar için daha radikal sorgulamalara düşünsel bir zemin de sağlamıştır. Bu özellikleriyle Cumhuriyet'in toplumsal dönüşüm projesinin en önemli ve kalıcı iz bırakan kurumlarından biri olmuştur. Anadolu'da köyden başlayan bu dönüşüme ayrıcalıklarını kaybetme dürtüsüyle karşı çıkan çevrelerin baskısı ve kuşatması altında kapatılmıştır. Bu nedenle Köy Enstitüleri kurulduğu günden bugüne kadar ideolojik tartışmaların odağında yer almış; dönüştürücü işlevine yönelik tepkilerle soldan gelen eleştiri altında pedagojik önemi ve değeri yeterince değerlendirilememiştir. Enstitülerin tek parti döneminin ideolojik hegemonyası altında gündeme gelmesi, onun eğitimsel değerini hafife almanın gerekçesi olmamalıdır.

Eleştirel Pedagoji Kavramları

Eleştirel eğitimciler “eğitimin tarafsız olmadığını” bilirler. Köy Enstitülerinin taraf olduğu doğrudur. Ama ne için ve kimin tarafındadır sorusunu yanıtlamak gerekir. Eleştirel pedagoji merceğinden Köy Enstitülerine baktığımızda, Enstitüler dönemin egemen ideolojisinin yayılmasının bir aracı olarak tasarlansa bile, eğitime yaklaşımı, öğretim programı, yönetim ve işleyiş tarzı ve yarattığı etki açısından eleştirel bilincin boy vermesine uygun koşullar ve araçları sunduğu görülmektedir.

Köy Enstitüleri toplumun en ayrıcalıksız ve eğitimsiz kesimi için tasarlanmış ve yoksul köy çocuklarının eğitime erişimi için bir mecra olmuştur. Aynı zamanda Enstitülerin öğretim ve yönetim süreçlerinin özyönetimci ve katılımcı bir tarzda örgütlenmesi ve sürdürülmesi, çocuklar ve gençler için siyasal öğrenme (eşitlik, adalet, demokratik katılım-özyönetim konularında) ve güçlenme kaynağı olmuştur.

Köy Enstitülerinin eğitime yaklaşımının merkezinde aydınlanmış birey yetiştirme fikri bulunmaktadır. Aydınlanma düşüncesine bağlı diğer hümanist eğitim gelenekleri gibi Enstitülerin teorik ve pratik ders programlarına eşitlik, özgürlük, adalet, dayanışma gibi değerler damgasını vurmuştur. Bu yaklaşım, içinde yaşadığı doğal ve toplumsal çevreyi dönüştürme kapasitesi edinmiş birey yetiştirme hedefinde somutlanmıştır. Bugün ilgili literatürde kabaca “İş için eğitim” işlevine yapılan vurgular öne çıksa da Köy Enstitüleri, kapitalist yeniden üretim sürecinin gerektirdiği işlevsel işgücü yetiştirmeye odaklı İş Okulu modeli içinde değerlendirilemez. Tonguç’un eserlerinde vurguladığı nokta, mesleki teknik eğitim ile genel eğitim arasındaki yarılmayı aşmayı hedefleyen; teori ile pratiği birleştiren ve aynı zamanda bütünün, evrensel olanın bilgisinin yeniden üretimiyle ilgilidir.

Enstitü fikrinin arka planında dönemin iş okulu, politeknik eğitim gibi modeller ve yaklaşımlar bulunsa da, Köy Enstitülerinin, yerel koşulların ve bağlamın ihtiyaç ve sınırlılıkları içinde hayat bulan özgün ve deneysel bir model olduğu görülmektedir. Bu deneyim kırsal Türkiye’nin sorunlarına odaklanmış görünmekle birlikte, yaklaşımı ve pedagojik yöntemi açısından evrensel özellikler taşımaktadır. İnsanın çok yönlü gelişimi için teorik ve pratik faaliyetlerin birliği, yaparak ve yaşarak öğrenme ilkesine bağlılık.

Köy Enstitüleri, içinde bulundukları çevreyi ve giderek daha geniş toplumu etkileyen toplumsal ve kültürel merkezler haline gelmiştir. Özellikle

Eleştirel Pedagoji Kavramları

toplumsal cinsiyet ilişkileri ve yurttaşlık bilinci konusunda. Köy Enstitüleri, sınırlı rol değişimi ile yetinerek cinsiyete dayalı işbölümünü kaldırmayı hedeflememiş olsalar da kadınların toplumdaki üretken rolünü ve anneliği bir kaldıraç olarak kullanarak, kadın-erkek (toplumsal cinsiyet) eşitliği fikrinin yayılmasına kapı aralamıştır. Özellikle karma yatılı eğitim uygulaması, o günün koşullarında radikal bir kültürel müdahale özelliği kazanmış ve güçlü bir direniş de görmüştür. Ancak bunun mümkün olduğuna dair bir kulvar açmıştır. Öte yandan eşitlik ve dayanışma fikirlerinin hayat bulduğu Enstitü'deki üretim ve öğrenim pratikleri; eleştiri ve sorgulama becerileri sunan geniş ufuklu eğitim müfredatı ile içinde bulundukları toplumsal çevrede de etkili olmuş ve aydınlanmacı ufuk genişlemesine neden olmuştur. Bu özellikleriyle Köy Enstitüleri halk eğitimi ile de güçlü bir bağ kurmuştur. Doğal ve toplumsal çevrenin dönüşümüne odaklanan Enstitü pratikleri, çevresiyle güçlü etkileşime girmiş ve kabul ve tepki görmüştür.

Enstitülerin yaşayan tanıklarının bile artık az sayıda kaldığı, bu kısa ama etkili ve radikal tarihsel deneyim, toplanmış bütün belgeler ve arşivlerinin yanı sıra, eleştirel eğitimciler için hala inceleme ve araştırma soruları barındırıyor. Özellikle ideolojik aygıt-toplumsal dönüşüm diyalektiği/gerilimi; yeniden üretimin çelişkili doğası, eğitimin dönüştürücü işlevinin somut örneği olarak benzersiz özelliklerini kavramlaştırmaya dönük ve Highlander Halk Okulu benzer deneyimlerle karşılaştırmayı hedefleyen çalışmalar için...

Kaynakça

- Tonguç, İ.H. (1946) İlköğretim Kavramı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- , (1939) Canlandırılacak Köy. Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Altunya, N. (2014). Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bakış. Cumhuriyet Kitapları. 4. baskı, İstanbul.
- , N. (2002). Köy Enstitüsü Sisteminin Düşünsel Temelleri. Uygun Basım Limited, İstanbul.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı (1997). Köy Enstitüleri. Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar. (İkinci bası). Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları tanıtım dizisi: 1, Ankara.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı. (2004). Köy Enstitüsü Programları. Birlik Matbaacılık, Ankara.
- Özsoy, S. (2004) "Eşitlikçi Bir Deneyim Olarak Köy Enstitüleri," Eğitim Bilim Toplum, 2 (7), 4-25.
- , "Bir Eğitim Ütopyacısı-İsmail Hakkı Tonguç," Toplum ve Demokrasi. Cilt 2, sayı 3, 267-276.
- Aydın, B. M. (2007). Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Gediklioğlu, Ş. (1971) Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri. İş Mat. Tic., Ankara.
- Çavdar, T. (1999) Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950. 2. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara.
- Türkoğlu, P. (1997) Tonguç ve Enstitüleri. Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aytemur Sağıroğlu, N. (2013) "Özgürleştirici Eğitim Arayışları: Köy Enstitüleri ve Eleştirel Pedagoji Okulu," Amme İdaresi Dergisi, Cilt 46, Sayı 1, Mart 2013: 81-98.
- Kirby, F. (1962). Türkiye'de Köy Enstitüleri (Doktora Tezi- Columbia Üniversitesi). Ankara: İmece Yayınları: 2.